

Іван Куций

ВЕЛИКЕ КНЯЗІВСТВО ЛИТОВСЬКЕ В УКРАЇНСЬКІЙ НАУКОВО-ІСТОРИЧНІЙ ДУМЦІ ГАЛИЧИНИ ХІХ СТ.: ПРОБЛЕМА КОНТИНУЇТЕТУ “РУСЬКОЇ” НАЦІОНАЛЬНО- ДЕРЖАВНИЦЬКОЇ ТРАДИЦІЇ

У статті проаналізовано рецепцію “литовської доби” національної історії в українській історіографії Галичини ХІХ ст. Досліджено інтерпретації галицькими вченими проблеми тяглості давньоруської державницької традиції у Великому князівстві Литовському.

Ключові слова: Велике князівство Литовське, Галичина, історіографія, українофільство, русофільство.

У традиційній схемі тяглості української національно-державницької традиції від давньоруської державності і по сьогодні особливе місце належить литовській добі. Вона постає з'єднувальною ланкою між давньоруською та козацькою епохами національної історії. Ці епохи посідають визначальне місце в українській історичній свідомості. Звідси для українських істориків різних шкіл та напрямів актуальним було обґрунтування тези про неперервність, континуїтет української національно-історичної традиції у Великому князівстві Литовському. Особливої ваги це питання набуло в українській науково-історичній думці Галичини ХІХ ст. Тут, як відомо, співіснували дві науково-інтелектуальні течії – старорусинсько-русофільська та українофільсько-народовська. Перша з них актуалізувала у своїй моделі історичної свідомості давньоруську епоху, друга – козацьку епоху національної історії. Таким чином, для вчених-українофілів Литовська держава виступала своєрідним прологом, передумовою “золотої доби” (козаччини), в той час як для русофілів вона поставала епілогом, завершальною віхою їх “золотої доби” (давньоруської державності). У пропонованій статті ставимо метою з'ясувати: як галицькі вчені названих провідних течій інтерпретували місце й роль Великого князівства Литовського в національній історії. Для цього ставимо такі завдання: з'ясувати внесок українських істориків Галичини ХІХ ст. у дослідження генези Литовської держави; проаналізувати потрактування місця й ролі Литовської держави у русофільській та українофільській версіях національної історії; дослідити погляди провідних галицьких істориків на проблему етнопонаціонального характеру Литовської держави; виявити основні відмінності між інтерпретаціями литовської доби вченими русофільського та українофільського спрямувань.

Зазначимо, що окреслена проблема ще не поставала предметом спеціального наукового дослідження, хоча деякі її аспекти порушувались у працях українських вчених. Такі сучасні дослідники, як С. Борчук [1] та А. Королько [2], у своїх дисертаційних дослідженнях та статтях, присвячених І. Шараневичу та А. Петрушевичу, з'ясовували питання внеску цих галицьких істориків у дослідження литовської доби. Зрозуміло, що в рамках запропонованої статті не можливо вичерпно висвітлити всі аспекти винесеної в заголовок теми. Серед перспективних напрямів подальших досліджень з названої проблематики виділимо такі: інтерпретація генези Литовської держави та литовської епохи загалом окремими вченими-істориками (О. Барвінським, Б. Дідицьким, Т. Ріпецьким); порівняльний аналіз інтерпретацій Великого князівства Литовського галицько-українськими, наддніпрянсько-українськими, російськими та польськими істориками тощо. Джерельною базою для нашого дослідження послужила наукова та науково-популярна спадщина провідних українських істориків Галичини ХІХ ст., насамперед синтетично-узагальнюючі монографічні праці таких вчених, як Д. Зубрицький [3–5], Б. Дідицький [6–8], І. Шараневич [9–10], А. Петрушевич [11], О. Барвінський [12–15], С. Качала [16], Т. Ріпецький [17] та ін.

За усталеною схемою періодизації руської історії, після давньоруської державності наступила так звана литовська або литовсько-польська епоха (доба) національної історії, хронологічні рамки якої, на думку провідних галицьких вчених-істориків (О. Барвінський, Б. Дідицький, І. Шараневич), охоплювали часи від 1340-го до 1569 року. Ця більш ніж двохсотлітня епоха включала події, починаючи з втрати політичної самостійності Галицько-Волинською державою і до Люблінської унії. Названі вище галицькі вчені (та й загалом переважна більшість тогочасних істориків) головним змістом цієї епохи називали занепад й трансформацію давньоруських форм державно-суспільного життя, інкорпорацію руських земель Литовською державою й боротьбу Польського королівства, Великого князівства Литовського та Угорського королівства за галицько-волинську спадщину. Підкреслимо, що хоча литовсько-польська доба не поставала об'єктом актуалізації історичної пам'яті ні для русофілів, ні для українофілів, вона все ж таки була належно поцінована і висвітлена у працях авторів, приналежних до цих двох цих течій. Науковим авторитетом у дослідженні литовсько-польської тематики виступав І. Шараневич. На сторінках його праці "Історія Галицько-Володимирської Русі" подіям цього часу відведено помітно більше дослідницької уваги у порівнянні із висвітленням давньоруської тематики. Виклад подій у ній І. Шараневич довів до 1453 р. Йому належить також ґрунтовна розвідка про соціально-економічні відносини цього часу – "Огляд внутрішніх відносин Галицької Русі в другій половині XV століття". Варто додати, що наукові дослідження, присвячені литовсько-польській добі руської історії, розпочав у Галичині Д. Зубрицький своєю працею "Критико-историческая повесть временных лет Червоной или Галицкой Русі". Чимало наукових узагальнень стосовно даної теми Д. Зубрицький подав у фундаментальному краєзнавчому дослідженні "Хроніка міста Львова", яке і по сьогодні зберігає свою наукову вартість. Найбільш яскраво ілюструють історичний процес XIV–XVI ст. у рецепції русофілів синтетичні праці Б. Дідицького "Народная історія Русі" (Ч. I, II) та "Летопись Русі от 1340 до 1887 года". Характер польської політики стосовно Русі найдетальніше з-поміж вчених-істориків того часу з'ясував С. Качала у "Короткій історії Русі". О. Барвінський присвятив литовсько-польській добі популярну монографію "Історія Русі" (Ч. III, IV, V), матеріали якої згодом помістив в обширній "Ілюстрованій історії Русі".

Впливова роль Великого князівства Литовського у тогочасній Русі обумовила пильну увагу галицьких науковців до історії Литовської держави. Генезу Литви як етнополітичного утворення вони простежували від часів Данила Романовича (XIII ст.). Дослідники зауважували примітивно-низький рівень суспільно-політичного, соціально-економічного та культурного розвитку литовсько-прибалтійських племен. Початок державотворення у них вчені фіксували уже за часів князя Миндовга, оскільки останній підтримував тісні стосунки із державою Романовичів. З середини XIII ст., за їхніми спостереженнями, литовський та руський державотворчі процеси тісно взаємопов'язані, а з середини XIV до середини XVI ст. – це вже єдиний історичний процес. Стосовно нього утвердився термін "литовсько-руська історія". В уявленнях галицьких науковців ранньолитовська держава часу Миндовга поставала як чужорідна й ворожа до "руського світу". Аналіз досліджень переконує, що вчені здебільшого не заглиблювались у суть процесу інкорпорації руських земель до складу Литовської держави. Так, у О. Барвінського й Б. Дідицького маємо переважно поверхнево-спрощені потрактування цього процесу, як, наприклад, "завоювання", "підкорення", "захоплення", "приєднання", "оволодіння" тощо. На противагу їм, Д. Зубрицький та І. Шараневич зробили уже наукові спроби проаналізувати входження руських земель до складу Литви, беручи до уваги усталені принципи політико-династичних відносин XIII–XV ст. Тому в їхніх інтерпретаціях цей процес постає дещо по-іншому – як "добровільне входження" руських земель до Литви, "вокняжіння" й "успадкування" литовськими правителями руських князівських престолів. Найбільш чітко з цього приводу висловився Д. Зубрицький: "Ми сміливо можемо стверджувати, що дрібний литовський народ ніколи не завойовував обширної, багатолюдної західної Русі, тільки князі роду Гедеміновичів, охрещуючись і одружуючись на руських князях, мало-помалу заволоділи руськими

князівствами, зовсім обрусіли...” [4, с. 268]. І. Шараневич не був подібно радикальним і вказував на різні способи (“частиною силоміць, частиною за договорами”) оволодіння руськими князівствами з боку Литви [9, с. 250]. О. Барвінський характеризував Литву часів Миндовга як “ворога самостійного розвитку Русі” [12, с. 61].

Загалом в тогочасній історичній думці Галичини спостерігаємо зверхньо-скептичне ставлення до ролі Литви у східноєвропейському історичному процесі. Д. Зубрицький з цього приводу писав: “Бідний той народець вибраний був Промислом грати опісля важливу роль на півночі Європи. Князі його, здобуваючи з часом то зброєю, то одруженням із руськими князнями значну частину руського світу, створили могутнє Литовсько-руське князівство, засіли на Польському троні, керували через чотири покоління обома державами, обдарували і угорців, і чехів королями, а тепер числив той народ всього-на-всього два мільйони душ. Так-то Всевишній сподобляє інколи жалюгідних винуватців до виконання чи досягнення важливих цілей!” [4, с. 76]. Д. Зубрицький зазначав також, що в епоху найвищого цивілізаційного розквіту Русі “предки Ягайла, в той час напівдикі, харчувались ще в литовських дебрях жолудями” [5, с. 331]. Подібний скептицизм у ставленні до Литви спостерігаємо у працях майже всіх галицьких вчених. Дослідники одноставно сходились на тому, що зріст державно-політичної могутності Литви став можливим лише за умов занепаду руських князівств через міжусобиці та іноземні спустошення. Без цієї передумови, як переконували Б. Дідицький та Д. Зубрицький, Литва не мала ніяких шансів відіграти помітну роль у європейській історії.

Зміцнення військово-політичної могутності Литви та поширення її влади на руські землі пов’язували в галицькій історичній думці насамперед із діяльністю князя Гедиміна. У часи його правління науковці висліджували тенденцію до перетворення Литви із моноетнічного державного утворення у дуалістичну литовсько-руську державу, у якій руський етнонаціональний елемент здобував у ході приєднання нових руських князівств щораз більшу перевагу над литовським. Тому у переважній більшості тогочасних дослідницьких праць назва Литва вживалась (стосовно XIV–XVI ст.) як збірний, надетнічний політонім для позначення всіх (у тому числі і руських) територій та їхнього населення, а не лише вузькоетнічно. На цьому моменті особливо наголошував Д. Зубрицький: “Всюди під іменем литовці я розумію також і русинів, тому що оба народи були в той час тісно пов’язані між собою, а серед литовських бояр знаходилось більше бояр руських, ніж литовських, і всі вони вживали мову руську” [5, с. 355]. З метою уникнути термінологічного непорозуміння й застерегти від ототожнення етнічного та політонічного змісту назв *Литва*, *литовці* Д. Зубрицький запропонував вживати політонім *литво-руси*. Однак це термінологічне нововведення не прижилось в галицькій історіографії.

З часів Гедиміна, як узагальнюють дослідники, Литва набула ознак руської держави. Д. Зубрицький та Б. Дідицький цілком “знівелювали” роль литовського етнічного чинника у внутрішньополітичному житті Великого князівства Литовського, обмеживши внесок литовців лише діяльністю правлячої династії та назвою держави. “Малий литовський народець, – твердив Д. Зубрицький, – всякнув в масі руського народонаселення і не залишилось по ньому ні державних литовських грамот, ні інших пам’яток, лиш тільки найменування Литовського В. князівства, в пам’ять переміни династії, що володарі цієї держави походили від литовського народу” [4, с. 268–269]. Інші дослідники (О. Барвінський, І. Шараневич) не відмовляли литовцям у праві вважатися співтворцями Великого князівства Литовського. Варто наголосити, що майже всі історики виявилися непослідовними у з’ясуванні етнонаціонального характеру Литовської держави. Суперечливість думок стосовно цього є досить помітною в рамках кожної окремо взятої праці. Типовим прийомом, як спостерігаємо, є співставлення соціально-економічного, політичного й культурного рівнів русинів та литовців. Зрозуміло, що русини представлені у незрівняно вигіднішому світлі, а про литовців йдеться як про “дикі”, “бідні”, “відсталі”, “поганські” племена. Якщо ці висновки були дещо тенденційними, то спостереження про домінування у Великому князівстві Литовському давньоруських форм суспільно-політичного устрою, руської мови,

культури, релігії опиралися на науково-дослідницький фактаж. Сказане найбільшою мірою стосується праць І. Шараневича.

Певний резонанс у наукових колах тогочасної Галичини викликала дискусія про так звані Гедимінові завоювання у Південній Русі. Б. Дідицький та І. Шараневич, наприклад, поділяли поширену в польській історіографії думку про похід і здобуття Києва Гедиміном у 1320 р. Д. Зубрицький категорично не приймав цієї точки зору. Він, опираючись на цілий ряд історичних фактів, обґрунтовував наукову неспроможність цієї гіпотези. Д. Зубрицький писав: “Заперечить хто-небудь, що Литва в дійсності заволоділа Волинню, Києвом – так! Но не в 1320 чи 1321 році. Любарт перший із литовських князів заволодів Волинню і Галичиною близько 1337 року, тоді, коли рід князів наших кончиною Юрія II припинився, і не силою зброї, а правом наслідства” [4, с. 265–267]. Дослідник переконував, що Гедимін не міг в цей час (у 1320 р.) заволодіти Києвом; це сталося за князювання його синів, після 1376 р. Ці події Д. Зубрицький поінтерпретував лише як зміну династій Рюриковичів на Гедиміновичів.

Оскільки соціально-економічний уклад Великого князівства Литовського не зазнав, у порівнянні з давньоруським князівством, кардинальних змін, то цей факт слугував дослідникам як вагомий доказ тяглості давньоруської історичної традиції у Литовській державі. В українофільських інтерпретаціях національної історії наголошувалося на “демократичності” соціально-економічних відносин в литовсько-руській державі у порівнянні з Польщею. Так, С. Качала твердив, що “загалом до самої Люблінської унії (1569 р.) положення народу в Великому князівстві Литовському було вільне” [16, с. 16].

Помітною особливістю галицького науково-історичного дискурсу був незмінний дослідницький інтерес до ролі особи правителя (князя, короля, царя) в національній історії. О. Барвінський, наприклад, назвав князя Гедиміна “справжнім основоположником сили і могутності Литви”. Як читаємо в праці цього історика, у часи правління основоположника нової династії “дві третини великої держави литовсько-руської заселяли русини, а Литва вже за Гедиміна стає сильним осередком, коло якого мали громадитись роздроблені і ослаблені руські сили” [12, с. 76]. Сина Гедиміна Ольгерда вже однозначно потрактовано як руського князя. “Всю свою увагу, – писав О. Барвінський, – звернув Ольгерд на справи руської народності, бо щодо віри, звичаїв і родинних зв’язків та поглядів був він справжнім русином” [12, с. 81]. Доказами “руськості” Ольгерда слугували факти його хрещення за православним обрядом, шлюб із тверською княжною Уляною, проживання на Русі, прихильне ставлення до православної церкви, “руської просвіти”, підтримка “руської справи” у політичному житті Литви тощо. Часи правління Ольгерда дослідники, передовсім Б. Дідицький, вважали найактивнішою фазою “зрушення” “дикої і майже зовсім поганської Литви”. Відзначалося, що внаслідок приєднання Ольгердом нових руських земель вага литовського етнічного чинника у державі була зведена до мінімуму. “На тому великому просторі, заселеному русинами, – писав О. Барвінський, – ледве можна було добачити малий закуток держави, заселений литовським племенем (ледве десята частина литовської держави), що утворило цей осередок, і західні руські землі (князівства Смоленське, Сіверське, Чернігівське, Київське, Волинське і Поділля). Руська народність значно переважала в Ольгердовій державі народність литовську так щодо числа, як і щодо простору земель, які заселювала. Та й просвітою стояли русини вище литовців, і на Литві ширилася руська віра і мова, руські звичаї” [12, с. 103]. Таким чином, Ольгерд поставав як одна із найвизначніших постатей руської історії литовсько-польської доби. Вагою державотворчої діяльності він прирівнювався навіть до Володимира Великого. “Велике князівство Литовське, – писав О. Барвінський, – стало за Ольгерда справді князівством руським” [12, с. 103]. Викладене ним поділяли практично всі тогочасні історики. Варто відзначити, що Б. Дідицький все-таки помітив дуже суттєву для русофільської ідеології “погіршність” у політиці Ольгерда: “не дозволив своїм руським єпископам признавати найвищу владу одного Київсько-Московського Митрополита Русі, що сидів у Москві, но по умові з Царгородским Патріархом поставив в р. 1354 для південної Русі другого Митрополита (Романа), через що єдинство святої православної церкви на довгий час розірвалося” [7, с. 99]. Далі Б. Дідицький

констатував, що Ольгерд згодом “покаявся свого гріха за роз’єднання руської православної церкви”.

Чималий дослідницький інтерес викликала також постать великого князя Вітовта – “мужа високих намірів, сильного ума і рицарського духу” (Б. Дідицький), “одного із найзначніших державців того часу” (І. Шараневич). Водночас дослідники підкреслювали, що політичний курс Вітовта не сприяв, а іноді й суперечив “руській справі”. Тут малася на увазі передовсім централізаційна політика литовського правителя, що супроводжувалася ліквідацією автономії південноруських земель, удільних князівств й створенням замість них намісництв. Несхвалення викликав, зрозуміло, перехід Вітовта на католицький обряд, зазнавала критики його протекція чужоземцям в системі управління руськими землями. Зазначені факти перешкодили зарахуванню Вітовта до “руських національних діячів”, хоча його і не віднесено до чужих русинам й ворожих “руській справі” правителів. Коли постать Вітовта посіла проміжне місце у системі “герой-антигерой” національного минулого, то великий князь Свидригайло однозначно потрактований саме як “руський”, а його політична діяльність ототожнювалася із “руською справою”. І. Шараневичу довелося спростовувати поширену у польській історіографії думку про досить сумнівну репутацію Свидригайла – як “п’яниці, людини непостійної, жорстокої, безталанної, непостійного характеру”. Він писав: “Ми інакше розумієм князя цього, опозореного польськими і литовськими істориками. Свидригайло був мужем постійним настільки, наскільки через довгий час стремів неперестанно до того, щоб віддалити Русь від Литви і побудувати відособлену від Литви і Польщі незалежну державу” [9, с. 232]. Втім галицький дослідник не замовчував і негативних моментів: “Настільки можна Свидригайлу дорікати на непостійність, наскільки він, будучи попередньо грецької віри, перехрестився на латинську, а по тім хоч і був латинником, сприяв православ’ю, часто і на некористь для латинського віросповідання” [9, с. 232–233]. На думку І. Шараневича, нетолерантне ставлення Свидригайла до католиків спричинило міжетнічну та міжконфесійну ворожнечу між католиками-литовцями і православними русинами й унеможливило політичну консолідацію двох етносів. Попри позитивну загалом установку до постаті Свидригайла як правителя, І. Шараневич констатував у нього чимало особистих вад [9, с. 433]. О. Барвінський з цього приводу зазначив, що у політичних “пригодах Свидригайло втратив політичний розум” [12, с. 116]. Галичанам, без сумніву, найбільше імпонувала та обставина, що Свидригайло “зріс на ненависті до Польської корони і боровся з нею майже через ціле життя своє” [9, с. 432]. Саме тому Б. Дідицький вважав Свидригайла одним із найвизначніших діячів своєї епохи.

З числа Гедеміновичів історики чітко виділяли виразників “руської справи” (Скиргайло та Любарт Гедеміновичі, Юрій Наримутівич, князі Олельковичі, Коріатовичі) та представників антируських, найперше католицьких тенденцій (Ягайло, Сигизмунд Кейстутович, Михайло Сигизмундович). Стосовно діяльності “антигероя” національної історії Ягайла можна сформулювати такий узагальнений висновок: уклавши Кревську унію та прийнявши католицизм, цей князь унеможливив остаточне зрушення Литви й започаткував у цій державі литовсько-католицьку (антируську й антиправославну за своїм спрямуванням) течію. Майже всі дослідники акцентують на тому, що після Кревської унії Велике князівство Литовське втратило риси руськості, а його подальша внутрішньополітична історія позначена боротьбою двох ворожих тенденцій – литовсько-католицької та русько-православної. Б. Дідицький та І. Шараневич протистояння Русі і власне Литви ілюстрували тим фактом, що і Скиргайло, і Свидригайло привласнювали собі титул “Великий князь руський”. Б. Дідицький обґрунтовував, що володіння Свидригайла становили окрему державу – так звану Київсько-Волинську Русь. Отже, в галицькій історичній думці досить виразно проглядається твердження, що з часу політично-релігійних реформ Ягайла Русь та Литва стають виразно опозиційними національно-політичними утвореннями. Опір руських князів Вітовтові та війни Свидригайла і Сигизмунда Кейстутовича інтерпретуються саме як вияв протистояння цих двох етно-національно-конфесійних угруповань. Все-таки не простежуємо спроб потрактувати Велике князівство

Литовське як чужу чи ворожу Русі державу. І. Шараневич, наприклад, наголошував, що в ході довготривалих дипломатичних переговорів та військових сутичок між Польським королівством та Великим князівством Литовським русини завжди були на боці інтересів другого [9, с. 227]. За домінуючою в галицькій історіографії тезою, давньоруська державницька традиція у Великому князівстві Литовському, незважаючи на суттєві її видозміни та трансформації, продовжувала функціонувати аж до Люблінської унії.

Постать литовського князя й польського короля Ягайла (навіть попри його русько-литовське етнічне походження) викликала у галицьких істориків здебільшого антипатії. Так, наприклад, Б. Дідицький характеризував його як “необачного князя-перекінчика”, “короля-перекінчика”, що “не мав твердого духу віри, не образився польсько-католицькою гордістю” [7, с. 114]. Саме Ягайло, на думку більшості дослідників, найбільше спричинився до утворення у Литві антируської течії, внаслідок чого процес “зрушення” Литви перервався. Аналогічно читаємо і у О. Барвінського: “Литовська держава була б і далше зостала руською, якою була за Ольгерда, коли б Ягайло був не одружився з польською королевою Ядвігою” [12, с. 106]. Цей історик переконував, що Ягайло спонукав “православних литовців до відступництва, цілі верстви народу литовського ополячувались, відчужувались від русинів, переходили в табір польський і помогали полякам ослабляти сили руські. В своїй релігійній ревності обернувся опісля Ягайло і проти православних русинів” [12, с. 109]. Найбільш повну і майже ідентичну характеристику Ягайла маємо у працях І. Шараневича та Д. Зубрицького. “Король цей, – читаємо в І. Шараневича, – слабодушний, до війни боязливий, в мирі діяльний, щедрий, невеликих талантів державних, спричинився багато до розвитку краю нашого, но з великою шкодою руській народності, котра ще тоді тісно була пов’язана з православ’ям” [9: 389]. Тогочасні історики не піддавали сумніву тезу, що з-поміж польських королів цієї епохи Ягайло найбільше спричинився до латинізації та полонізації Галицької Русі. “Ягайло, – писав І. Шараневич, – надавав високі уряди, руські староства і руське воєводство полякам. Так чим раз глибше вкорінювався й чим раз ширше поширювався елемент польський...” [9, с. 388]. Цей науковець констатував обопільну упередженість чи навіть ворожість між Ягайлом та православними русинами. Галицькі русини, на його думку, через спричинені королем утиски православ’ю під час конфліктів завжди сприяли противникам Ягайла – Вітовту, згодом Свидригайлу. Ягайло, за І. Шараневичем, став першим винуватцем широкомасштабної польсько-руської й водночас католицько-православної конфронтації. Водночас учений зауважував, що король “сховав в серці своєму гарячу любов до Литви, своєї батьківщини і особливе до руських земель прив’язання” [9, с. 388]. Б. Дідицький звернув увагу на символічність способу його поховання: “Так спольщена голова і кості литовця Ягайла зложені в старинній столиці Польщі, його ж серце, котре хоч потаємно билось почуттям матері його русинки, покоїлося в святій нашій Русі” [7, с. 153]. У контексті викладеного вище вирізнявся погляд Д. Зубрицького, який відстежував у діяльності та особі польського короля “похвальні якості” й переконував, що “більшість добрих властивостей велить віднести нам його до числа кращих правителів” [5, с. 311]. Утиски Ягайла православному віросповіданню, за переконанням Д. Зубрицького, зумовлювалися не “неприхильністю до нього, а спонукувалися найперше радниками короля, його оточенням, що значною мірою було сформоване із латинського духовенства”. Далі дослідник уточнював: “В останній час його життя залишилась йому тільки одна тень влади; справжнім же правителем був Збігнев Олесніцкий” [5, с. 312]. Однак ця виняткова спроба Д. Зубрицького “реабілітувати” Ягайла виявилась невдалою, оскільки була неприйнятною для інших дослідників. Звідси в історичній думці Галичини усталився погляд на Ягайла як польського, ворожого “руській справі” правителя, антипода свого брата Свидригайла, тобто “антигероя”.

Найактуальнішою проблемою руської історії литовсько-польської доби були для галицьких вчених військово-дипломатичні зусилля Польського королівства, спрямовані на заволодіння руськими землями Литовської держави. Дослідників цікавив передовсім польсько-литовський унійний процес, що потрактований ними як головна ціль зовнішньої

політики Польщі. Вони були одностайними у висновках про антируську спрямованість постанов Городельської унії 1413 р. “Поляки, – стверджував Б. Дідицький, – скорше відступили би від Господа Бога, Спаса нашого, ніж від тої унії з Литвою і багатою Руссю” [7, с. 137]. Аналізуючи дипломатично-унійний переговорний процес, науковці акцентували на тому, що “пани польські перевищували дипломатичним розумом панів литовських” [9, с. 318]. “Годішні поляки, – зауважував Д. Зубрицький, – далеко були досвідченіші в політиці і дипломатії, ніж русини і литовці” [5, с. 291]. Цей очевидний факт учений пояснював активною участю католицького духовенства в польській дипломатії, знанням латинської мови (мова дипломатії), історії, церковного права, дотриманням принципу “не звертати уваги на засоби для досягнення цілі”. Натомість литовсько-руські бояри, князі-вельможі, читаємо у Д. Зубрицького, виявились мало обізнаними із латиною і мистецтвом дипломатії (“діло їх було битися, а не писати”) й внаслідок цього при укладанні договорів вони “вічно представляли собі діло в другому вигляді і вічно залишались обманутими” [5, с. 292]. Звідси причину підписання невігідної для Русі Городельської унії Д. Зубрицький пояснював тією обставиною, що “поляки перевищували простодушних русинів і литовців в дипломатичному мистецтві” [5, с. 237].

Таким чином, внесок українських вчених Галичини XIX ст. у дослідження історії литовсько-польської доби не піддається однозначному поцінуванню. Такі науковці, як Д. Зубрицький, А. Петрушевич, І. Шараневич, здійснили вагомий внесок у вивчення багатьох вузькоспеціалізованих фактографічних питань краєзнавства, що стосуються цієї епохи. В цьому полягає їх головна наукова заслуга. Принциповою дослідницькою новизною в ідейно-концептуальних інтерпретаціях литовсько-польської доби вчені-історики не відзначились – у їхніх працях домінували теорії та концепції, запозичені із польської, російської та наддніпрянсько-української історіографії. Певну наукову вартість мали синтетичні праці І. Шараневича “Історія Галицько-Володимирської Русі” та “Огляд внутрішніх відносин Галицької Русі в другій половині XV століття”, в основі яких – аналіз польських та литовських першоджерел. Синтетично-узагальнюючі праці інших галицьких вчених, що досліджували названу епоху, мають для сучасних науковців значення лише як пам’ятки історичної думки. Неоднакове місце займала литовсько-польська доба в українофільських та русофільських концепціях національної історії. У русофільській версії вона поінтерпретована своєрідним епілогом “золотої доби” національної історії, якою для них поставала давньоруська епоха. Вчені русофільської орієнтації акцентували на таких визначальних процесах, як занепад давньоруської державницької традиції у Південній та Західній Русі, утвердження Московського царства як єдиного носія русько-православної ідеї, ототожнення “руської справи” із інтересами Московської держави. На противагу їм, українофіли не вбачали у литовсько-польській добі “розриву” руської національної традиції, а простежували лише трансформацію форм національного буття русинів у цей час, коли “руськість” остаточно втрачала небажаний (для українофілів) аристократизм і набувала простонародних форм.

Список використаних джерел

1. Борчук С. Громадсько-культурна та наукова діяльність Ісидора Івановича Шараневича (1829–1901 рр.). Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. – Чернівці, 1999. – 20 с. 2. Королько А. Громадсько-політична та наукова діяльність Антона Петрушевича. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. – Чернівці, 2002. – 20 с. 3. Зубрицький Д. Анонимий Гнезненській і Іоаннь Длугош. Латинські выписки изъ ихъ сочиненія, статей, относящихся къ исторіи Галичско-Владимирской Русі, за періодъ отъ 1337 по 1387 годъ, съ русскимъ переводомъ, и критическими изсл.:дованіями и зам.:чаніями. Сочиненіе Дениса Зубрицкаго. Вм.:сто четвертой части галичской Исторіи. Иждивеніемъ сочинителя. Львовъ. Напечатано въ Типографіи Ставропигіянской, 1855. – 122 с. 4. Зубрицький Д. Исторія древняго Галичско-русскаго княжества. Сочиненіе Дениса Зубрицкаго. Часть третья. Львовъ. Типомъ и иждивеніемъ Института Ставропигіанскаго, 1855. – 313 с. 5. Зубрицький Д. Критико-историческая пов.:сть временныхъ л.:ть Червоной или Галицкой Русі. Сочиненіе Дениса Зубрицкаго. Переводъ съ польскаго Д. Члена Осипа Бодянскаго. Изданіе Императорскаго общества исторіи и древностей російскихъ при Московскомъ университет.:. Отъ водворенія христіянства при князяхъ покол.:нія Владимира Великаго до конца XV стол.:тія. Москва. Въ университетской типографіи, 1845 р. – XLVI+420+44 с. 6. Дідицький Б. Л.:топись Русі отъ 1340 до 1887 года, розтолкована Богданом А. Д.:дицкім. [Львів]. 1887. – 56 с. 7. Дідицький Б. Народная исторія Русі отъ начала до нов.:йшихъ временъ послѣ наилучшихъ историковъ составлена и издаана Богданомъ А. Д.:дицкім. Часть первая. Львовъ. Изъ типографіи Ставропигійскаго Института подъ зарядомъ Стефана Гучковскаго, 1868. – 224 с. 8. Дідицький Б. Народная исторія Русі отъ начала до нов.:йшихъ временъ послѣ наилучшихъ

историківъ составлена и издана Богданомъ А. Д.: дицкім. Часть вторая. Львовъ. Въ типографіи Института Ставропигійскаго, подъ зарядомъ Стефана Гучковского, 1868. – 200 с. 9. *Шараневич І.* Исторія Галицко-Володимирской Руси Отъ найдавнішихъ временъ до року 1453. На подстав.: жерель написаль Исидоръ Шараневичъ. Въ Львов.:. В печатни Института Ставропигійскаго. Накладомъ автора, 1863. – 462 с. 10. *Шараневич І.* Оглядъ внутр.:шнихъ вѣдносинъ Галицкои Руси въ другой половин.: XV стол.:тя. (Монографія Дра И. Шараневича) // Руска Исторична Бібліотека подъ редакцію Олександра Барв.:ньскаго. Том V. Монографіи до исторіи Галицкои Руси М. Смирнова, М. Дашкевича и Дра И. Шараневича. Въ Тернополи. Зъ друкарн.:. Іосифа Павловскаго, 1886. – С. 107–174. 11. *Петрушевич А.* Краткое изв.:стіе о Холмской епархіи и святителяхъ ея, со временъ введенія христіанства до 1863 года // Науковый сборникъ издаваемый литературнымъ обществомъ Галицко-Русской матицы. Годъ изданія третій. 1867. Выпуск I–IV. Во Львов.:. Въ книгопечатн.:. Ставропигійскаго Института, 1866. – С. 1-109. 12. *Барвінський О.* Иллюстрована истрія Руси вѣдь найдавнішихъ до нын.:шнихъ часѣвъ пѣсля рускиихъ и чужихъ историкѣвъ. Написавъ Олександръ Барв.:ньскій, членъ товариства “Просв.:та”. Зъ двома историчными картами Руси и 40 иллюстрациями. У Львов.:. Коштомъ и заходомъ товариства “Просвита”. Зъ друкарн.:. Товариства имени Шевченка подъ зарядомъ К. Беднарскаго, 1890. – 282+V с. 13. *Барвінський О.* Исторія Руси. Часть III. Русь подъ панованемъ Литвы і Польш.:. ажъ до сполученя тыхъ державъ подъ волод.:немъ Ягайлоновъ. Пѣсля рускиихъ и чужихъ историкѣвъ написавъ Ол. Барв.:ньскій. У Львов.:. Товариство “Просв.:та”. – 1880. – 83+3 с. 14. *Барвінський О.* Исторія Руси. Часть IV. Русь подъ панованемъ Ягайлового роду ажъ до пѣдготовленя Люблинской уни.:. Пѣсля рускиихъ и чужихъ историкѣвъ написавъ Ол. Барв.:ньскій. – У Львов.:. Коштомъ и заходомъ товариства “Просв.:та”, 1882. – 90 с. 15. *Барвінський О.* Исторія Руси. Часть V. Внутр.:шний станъ Руси подъ панованемъ Ягайлового роду ажъ до ц.:лковитого зѣлленя Литвы зъ Польщею въ Люблинской уни 1569 р. Пѣсля рускиихъ и чужихъ историкѣвъ написавъ Олександръ Барв.:ньскій. – У Львов.:. Коштомъ и заходомъ Товариства “Просв.:та”. Зъ друкарн.:. Товариства имени Шевченка подъ зарядомъ К. Беднарскаго, 1884. – 96 с. 16. *Качала С.* Коротка исторія Руси Стефана Качалы. Въ Тернополи. Зъ друкарн.:. Іосифа Павловскаго, 1886. – 155 с. 17. *Рінецький Т.* Иллюстрованная народная исторія Руси отъ начала до найнов.:йшихъ временъ написаль Ф. Ив. Р. – Львовъ. Типографія Ставропигійскаго Института, 1890. – 559 с.

Иван Куцый

ВЕЛИКОЕ КНЯЖЕСТВО ЛИТОВСКОЕ В УКРАИНСКОЙ НАУЧНО-ИСТОРИЧЕСКОЙ МЫСЛИ ГАЛИЧИНЫ XIX В.: ПРОБЛЕМА КОНТИНУИТЕТА “РУССКОЙ” НАЦИОНАЛЬНО-ГОСУДАРСТВЕННОЙ ТРАДИЦИИ

В статье проанализировано рецепцию “литовской эпохи” национальной истории в украинской историографии Галичины XIX в. Исследовано интерпретации галицкими учёными проблемы протяжности древнерусской государственной традиции в Великом княжестве Литовском.

Ключевые слова: Великое княжество Литовское, Галичина, историография, украинофильство, русофильство.

Ivan Kutsyy

THE GRAND DUCHY OF LITHUANIA IN THE UKRAINIAN SCIENTIFIC HISTORICAL IDEA OF GALICIA OF THE XIX CENTURY: THE PROBLEMS OF THE CONTINUITY OF “RUS” NATIONAL-STATE TRADITIONS

In the article analysis the reception of “Lithuanian era” in the Ukrainian historiography of Galicia of the XIX century. The interpretations of the continuity of Ancient Rus’ state traditions of the Grand Duchy of Lithuania are investigated.

Key words: Grand Duchy of Lithuania, Galicia, historiography, ukrainophilism, rusophilism.